

כמה תשובות חדשות של הרא"ש

יוצא לאור ע"י שלמה טולידאנו

במאמרו "שו"ת הרא"ש בכ"י ובדפוסים", שנתון המשפט העברי, ב', תשל"ה, עמד פרופ' א"א אורבך ז"ל על התופעה שתשובות הרא"ש המודפסות אינן במתכונת שלפיה יצאו מתחת יד המחבר. כל שואל הריץ אל הרא"ש מספר שאלות בנושאים שונים, והרא"ש השיב לו על שאלותיו בזו אחר זו. תלמידי הרא"ש סדרו את קונטרסי תשובותיו לפי נושאים.¹ תוכן המכתבים פורק א"כ, וכל קטע מהם מצא את מקומו במדור מסוים. בדפוסים מכונים מדורים אלו "כללים", וכל כלל מחולק לסימנים. דבר זה גרם לטשטוש עובדות הסטוריות, כמו שם השואל, מקומו, תאריך ועוד, ולפעמים אפילו לשיבושים בהבנת התשובה.

כתבי-היד מתחלקים לשני סוגים:

1) כתבי-יד שאינם מסודרים לפי כללים, ולכן הם חשובים מאד, כי הם מכילים, לפחות בצורה חלקית, את התשובות הגולמיות, טרם עריכתן.

2) כתבי-יד שמסודרים לפי כללים, ולכן הם פחות חשובים לענייננו.

אורבך מצייץ שבעזרת כתבי-היד אפשר לנסות לשחזר את המצב המקורי. הוא התחיל בעבודה זו במאמרו, אך יש להשלים אותה.

חשוב לציין תחילה, כי כתבי היד שאינם מסודרים לפי כללים, אינם משקפים לגמרי את המצב המקורי של התשובות, שהרי יש הבדלים ביניהם. לא תמיד כל השאלות שנשאלו בכת אחת ע"י אחד השואלים, נמצאות באותו רצף בכל כתבי היד מן הסוג הזה. אך אין ספק כי החיתוך ביניהם, אמור להוביל אותנו למסקנות די בטוחות לגבי התמונה המקורית.

כ"י ירושלים וכ"י פריס 421/1 שתוארו ע"י אורבך, אינם מסודרים לפי כללים. מצאתי בהם חומר חדש. בנוסף להם, ישנו כ"י חשוב ביותר — כ"י מילנו-אמברוזינה — שאינו מסודר לפי כללים, אשר לא הוזכר בכלל ע"י אורבך. בכ"י זה מצאתי 2 תשובות חדשות שעדיין לא ראו אור בשום מקום.

תיאור כ"י מילנו-אמברוזינה T66 Sup/1 (קטלוג לוצאטו 68)

מדובר בכ"י בן המאה ה"ט שכתוב בכתב אשכנזית. הדפים ממוספרים מ-1 עד 173. כל דף מכיל 2 עמודים. אח"כ 16 עמודים לא ממוספרים שמכילים את סדר עולם רבה של ר' יוסי בן חלפתא. כתב היד חסר עד אמצע סימן כ"ג. המפתח מתחיל באמצע עמוד 159א.

התשובות היו ממוספרות באותיות גדולות, אך מספור זה אינו מתאים למה שיש במפתח. בעל המפתח מחק את המספור המקורי והכניס מספור אחר. אני השתמשתי במספור של בעל המפתח.

1 ראה: 'תא-שמע', רבנו אשר ובנו רבי יעקב בעל הטורים — בין אשכנז לספרד', פעמים 46-47 (תשנ"א), עמ' 75-91.

אחרי תשובה ש"ב שנמצאת בעמוד 147ב, נפסק מספור הסימנים. משם ועד עמוד 159א, נמצאות עוד 139 תשובות מקוצרות שמשתיימות במילים "חזק ונתחזק", ועוד 35 תשובות קטנות אבל לא מקוצרות, ומיד אחריהן מתחיל המפתח, כשבשולים כתוב: "הנה רשמתי מכאן ואילך סימנים לתשובות הנכתבים למעל' בזה הספר". וכך כתוב במפתח אחרי סימן ש"ב (בעמוד 173ב):

"עד כאן סימנתי את התשובות הכתובין בספר זה והנה אחר סימ' ש"ב נמצא" עוד יותר תשובות הרבה אכן לא רציתי לסמן להם סימנא מחמ' שכל אות' התשובות שהם כתובי' אחר סימן ש"ב קצרי' הם כל אחת ואחת ב' או ג' שורות או ד' לכל היותר א"כ אין אדם בעולם שיוכל לעשות להם סימני' בפחות מב' או ג' שורות וא"כ למה להטריח חנם יקרא הקורא בתשובות עצמם ויחפש כל דין ודין שיחפוץ וימצאיהו לשם בקוצר ותן לחכם ויחכם עוד, והש' ית' יזכינו ללמוד מתוכו ולהורות, לי ולבני ועד סוף הדורות."

באמת, נראה שמדובר בקיצור של תשובות הרא"ש, אך מעמוד 156א (סימן תנ"ב בסימון שלי) ועד הסימן האחרון בעמוד 159א (סימן תפ"ו לפי הסימון שלי, ואחריו מתחיל מיד המפתח), התשובות הן תשובות שלמות של הרא"ש, למרות קוצרן, והן נמצאות כולן בדפוס.

יחד עם המפתח, בעמודים 167א-167ב יש עוד תשובות של הרא"ש. בעמוד 169ב, אחרי סימן רס"ה במפתח, נמצאת תשובה נוספת (בכתיבה אשכנזית אחרת), "בתשובה להחכם ר' מצליח". המפתח ממשיך מעמוד 170א עד עמוד 173ב בשולים, כאשר גוף העמודים עצמם מכיל פסקים קצרים שהראשון בהם מתחיל במלה "מעשה" וכל האחרים מתחילים בר"ת 'ע"מ' (עוד מעשה).

החל מעמוד 174 ועד הסוף, נמצא סדר עולם. ציוני בעלים: בעמוד 137א למעלה כתוב: "חנני אלהי' ונתן לי גם את זה הספר אבי העזרי בן מהר"ר אייזק שטיין זצ"ל".²

היחס בין כ"י מילנו (כ"מ) לכ"י פריס Heb 421/1

להוציא כמה יוצאי דופן, כל כ"מ מהתחלתו ועד סימן תנ"א נמצא בכ"פ באותו סדר, בסימנים סד-תפד. סוף כ"מ (סימנים תנ"ב-תפ"ו) נמצא בראש כ"פ (סימנים י-מג). כאמור, בסוף סי' תנ"א (כ"מ) כתוב "חזק ונתחזק", כלומר הסימנים תנ"א-תפ"ו של כ"מ באים מקובץ אחר.

סביר מאד להניח כי כ"ב סימנים ראשונים שחסרים לנו בראש כ"מ היו זהים לסימנים מד-סג של כ"פ.

בעיית התשובות המקוצרות של כ"י מילנו

בנושא התשובות המקוצרות, יש לשאול האם הסופר החליט אחרי סימן ש"ב

2 עליו ראה: י"ל ביאלר, מן הגזים א (תשכ"ז), עמ' 13-15.

להתחיל לקצר את תשובות הרא"ש שנותרו לו להעתיק, או שגמר להעתיק קובץ ראשון של תשובות ונודמן לו קובץ שני של תשובות מקוצרות. והנה הסימן שלפני התשובות המקוצרות, כלומר סימן שי"ב, מכיל שני חלקים: החלק הראשון=תשובה אחרונה של כלל עז סימן ד, אך הסופר הפסיק את העתקתו באמצע, ואז בקטע השני הוא כתב את קיצור התשובה עצמה. סביר א"כ להניח כי לפני הסופר היו התשובות המלאות והוא החליט להתחיל לקצר.

יש א"כ שני קבצים בכי"מ:

(1) הסימנים כג-תנא המקבילים לסימנים סד-תפד של כי"פ (וסביר להניח: א-שיב=מד-תפד של כי"פ).

(2) הסימנים תנב-תפו המקבילים לסימנים א-מג של כי"פ.

להלן שתי תשובות מכי"מ מילנו (סימן רפ"ו וסימן רצ"א), שעדיין לא ראו אור. התשובה הבאה שנמצאת בסימן רפ"ו של כי"מ, וכן בדף 87 של כ"י פרנקפורט 406/1, בסימן שי"ד של כי"פ, מזכירה חלקים מכלל קז, סימן ו. מדובר שם במשפט המפורסם שהיה בין ר' שלמה בן אלבגל לבין ר' ישראל אלחדאד, משפט שעורר גם את עניינה של המלכה. הפרטים המזהים נעלמו מן התשובה שלפנינו. אך בסוף התשובה נזכר ר' ישראל, וסביר להניח שמדובר באותו אדם ובאותו משפט. אולי התשובה שלפנינו היא עיבוד מקוצר של הדו"ח המפורט של המשפט שנמצא בדפוס.

(בהערות שבתחתית התשובה, יסומן כי"פ Heb 421/1 ע"י האות פ וכ"י פרנקפורט ע"י האות ע).

כ"י מילנו-אמברווינה סימן רפ"ו

מעשה אירע שראובן נתחזק עליו שטר חוב בתור' השותפי' ואחר זמן עשו ביניה' חשבון וכתב הלוח פנקס שטר' מה שעשה מאות' המעו' שהלוח לו המלוה ונשאר הכל ביד המלוה הפנקס והשטר ושוב נגנב השטר מבית המלוה והיו מרנני' שהגיע ליד הלוח והמלוה כששמוע רינן זה שלח ללוח להתרו' בו לגבות השטר' כדי לפרוע לו שטר' ומיד הטיל חרם בדבר ובכל זה לא בא הלוח לומ' דבר בשטר ואח"כ שלח לו המלוה להתרות בו שנגנב לו השטר ואם יביאו לו לקנותו שלא יקנהו ולא יתן בו פרוט' שכ"כ יפסיד' שתק הלוח על כך. ושוב אח"כ טוען הלוח שפורעו' וקרעו והמלוה או' א"כ למה? קרעת גם הפנקס שהוא בחתימת' ובחתימ' עד אחד והלוח אמר כיון שהפנקס בא מכח השטר לא חששתי כי אם לקרוע השטר והמלוה אמ' להד"ם אלא מחמת שאת' יודע שנגנב לי משום כך אתה או' שבא לידך וקרעתו והיאך הית' פרוע' לי בחשאי כ"כ מעות אחר כל אלו הרינוני' ואחר הטלת חרמו' והתראו' והוא מבקש המלו' מב"ד לעשות בדבר דרישות וחקירו' ולשאל ברור היטב⁴ ללוח על כך.

1. ע, פ: שפרעו. 2. ע, פ: למה לא קרעת. 3. ע, פ: פורע. 4. ע, פ: באר היטב.

תשובה הנה אני רואה בדין שבין ראוב' הלוח ובין שמעו' המלוה שהדייני' דרשו וחקרו היטב שיכרר הלוח תשובתו כי נרא' להם תשובתו רמאות וכיונו להוצי' הדין לאמתו והו' הפציר' במעשיו ודבריו ולא רצה להשיב פן יתפש מתוך דבריו ותגלה דעתו. ומן הדין ה"ל להשיב על כל הדרישו' וחקיר' שעשו כדאי' פ"ק דסנהדרין⁶ א"ר שמוא' בר נחמני א"ר יונתן כל דיין שדן דין אמת לאמתו משר' שכינ' בישר' שני אלהי' נצב בעד' א' ואמר' לאמתו זהו דין מרומ' כשבא לפניו דין מרומ' יש לו לחקור' לדיין ולדרוש בכל מיני דרישו' וחקירו' עד שיצא הדין לאמתו. והא דאמ' בפ' שבוע' העדו'⁷ מניין לדיין שמר' בדין שהו' מרומ' שלא יאמ' הואיל והעדי' מעידי' אחתכנו ויהיה קולר תלוי בצואר העדי' ת"ל מדבר שקר תרחק משמ' שיש לדיין להסתלק מן הדין מדין מרומ' שלא לדונו. לא קשי' כאן כשהתובע תובע ברמאו' יסתלק הדיין ויפסיד הרמאי ברמאותו שלא יפסוק דינו. והא דפ"ק דסנהדרין⁸ מיירי כשהנתבע טוען ברמאו' או יחקור הדיין וידרוש להוצי' הדין לאמתו כדא' ברי' סנהדרין⁹ א"ר חנינ' דבר תור' אחד דיני ממונו' ואח' דיני נפשו' בדרישה וחקיר' שני' משפט אחד יהיה לכם. ומה טעם אמ' דיני ממונו' לא בעי דריש' וחקיר' שלא תנעול דלת בפני לוי' ונמצא כשהנתבע טוען ברמאות לא שייך האי טעמ' ובעינ' דריש' וחקיר'. ואם אין הנתבע רוצה להשיב על חקיר' הדיין רשאי הדיין לחייב'. ועתה אכתו' למ' נ"ל דין זה מרומ' כי מה שטען שמעו' שפרע לראוב' וקרעו אם רצונו לומ' שפרע השטר ממעותיו ועכב השטרי חובו' להגבותם למזלו נרא' טענ' זו שקר כי אין דרך זה המתעסקי' בכך ליתן מעותיה' בשביל שטרו' שאין⁹. ממ' כ"ש בזמן הזה שנתקלקלו השטרו' וההוצאו' והטורח לגבות יתיר' על השבח וחזק' אין אדם מניח מעותיו על קרן הצבי ואף א"ת ראובן היה דחוק למעות ומכר את השטרו' והעסק לשמעו' בדבר מועט גם זה נרא' שקר שמקח גדו' כזה אין דרכו להעשו' במסתרי' אלא בפני סופר ועדי'. ועוד אם נעש' דבר זה בפשר' שיקנ' ממנו השטר' בש"י¹⁰ שהחזיר לו השטר לקורע' ה"ל לשמעו' לומ' לא אתן לך המעו' עד שתחזיר לו¹¹ גם הפנקס מאחר ששמעו' חתום עליו ועד אחד ועוד דבר זה יכול להתברר ע"פ אותם שביניה' היו באות' שעה אם שמעו' היה...¹² כ"כ בממו' יותר מראוב' וגם רצינו לומ' שפי' הפירעו' שטען שמעו'¹³ שגבה אות' מן הגוי ונתן לראוב' זו הטענ' שקר מפורס' מאחר שכל שטרי חובו' נכתבי' בפנקס בפרט ושמעו' ועד אחד חתו' על הפנקס שביד ראובן ה"ל לשמעו' למחוק מן הפנקס כל חוב וחוב שהיה קוד' שיתן המעו' לראוב' ועוד שגביית ממון בזה בזמן הזה שהחובו' מקולקלי' יש לו פירסום גדול וצורך נוגש וכפיי' גדולה וכל דבר שאי אפשר להיות בצנע' אלא בידיע' בעולם לא האמינ' תור' להיות נאמן עליו בשבועתו אם לא שיבי' עדים שהוא כדבריו כדאי' בפרק השוכר האומני'¹⁴ ההו' גבר' דהו' מעבר חבית' דחמר' לחברי' בריסתק' דמחוז' תבר' בזוזא

5. ע, פ: הסתיר. 6. בבלי סנהדרין ז, ע"א. 7. בבלי שבועות ל, ע"ב.
 8. בבלי סנהדרין ב, ע"ב. 9. ע, פ: גובין. 10. פ, ע: כשם. 11. ע, פ: לי.
 12. ע, פ: אמור. 13. ע, פ: שטען שמעון הוא ר"ל כגבית השטרו' שגבה אות' מן הגויים.
 14. בבלי ב"מ פג, ע"א.

דמחזו¹⁵ אתא לקמי' דרבא א"ל ריסתק' דמחזו' שכיהי בה אינשי אייתי ראי' ויפטר א"ל רב יוסף כמאן כאיסי דתני' איסי בן יודא או' אין רואה שבועת ה' תהיה בין שניה' הא יש רואה יביא ראי' ויפטר א"ל אין כאיסי וסביר' לן כוותי'. ההו' גבר' דובין לי' לחברי' ד' מאות דני דחמר' ותקיפו פי' החמיצו אתא לקמי' דרבא א"ל ד' מאות דני דחמר' כי תקיפי קלא אית לי' למילת' זיל אייתי ראי' ואיפט' א"ל רב יוסף כמאן כאיסי א"ל אין כאיסי וסביר' לן כוותי' אלמ' כל דבר שנעשה בפרהסיא ואי אפשר שלא נודע לשכיני' אין האדם נאמן עליו כשבועי' וגביית החובו' בזמן הזה יש פירסום גדול כי אין הגוים פורעי' אלא בכפיית גדולה ובכל יום שיגבה יודי אחד ממון גדול כזה יש פרסום גדול בלתי שידעו שאר היוד' וגם יוכל להתברר ע"י הנוגש ובעלי חובו' אע"פ שאין עדות גוי לישרא' מ"מ ידים מוכיחו' הוי מאחר שאינו יכול לברר הפירעו' על ידם לכן מאחר שהפנקס שהחובו' נתוני' בו שנעש' בעד אחד ובחתימ' יד שמעו' בעד ראובן ומטעמי' אחרי' שכתבתי נ"ל שצרי' שמעון לברר הפירעו' בכירור שירא' לדייני' שהו' בירור אמת. ומה ששאל הדיין כיון שלא הוד' בפעם ראשונ' ושניי' של הטלת החרם ועל ההתראו' שהתרה בו יראה שלא בא השטר לידו כמו שהו' או'..¹⁶ נסתפק הדיין אם חוב' לשמעו' בדבר זה דודאי חוב' גדולה היה לשמעו' דכיון שהטילו חרם כל מי שהו' יודע ושמעו' היה שם בהטלת החרם או אמרו לו שהטילו החרם ה"ל לומ' מיד לא נגנב לו מאומ' אלא אני פרעתי והחזירי לי וקרעתי ומשלא אמ' כן בודאי באותה שעה לא פרעו דאם אית' דפרעי' לא עבר על החרם ולא או' האמת ודמי' הך מילת' בפר' חזק' הבתי'¹⁷ והיכ' דאי שמעי מילי בב"ד ולא טען ונפיק ואזיל לבראי והדר אתא וטעין דאין טוען חוזר וטוען מ"ט דאו' דילמ' טעני' אגמר' כלומ' למדרה לטעון שקר שאם הוא אמת שטוע' מה שטוען למה לא טוען אות' מתחילה אלא ודאי שקר הוא ולמדרה טעני' שקר וכן בנדון זה כי היכי דאמר' כההי' בחזק' הבתי' מסתמ' כשאדם עומד בב"ד טוען כל הטענו' שזכותו תלוי בהם ואם הית' הטעני' שהו' טוען אחר שיצא לפני בב"ד אמת היה טוען מתחילה כשעמד בפני בב"ד אלא ודאי למדרה לטעו' שקר כ"ש בנדון זה שהחרם כופ' אותו לומר מה שהו' יודע ואם היה אמת שפרע לא היה עובר על החרם ולא מחזיקי' לי' ברשע שיעבור על החרם במזיד. ועוד למ' יעלים זכותו שהשטר פרוע וקרוע אף קודם שהטילו החרם כשמע שהיו רוצי' להטיל החרם ה"ל לומר למה תטילו חרם על השטר זה הלא בידי הוא ופרעתי והחזיר לי אלא באותה שעה לא היה בידו ואח"כ למדרה' טעני' שקר וגם מה שלא הגיד כלום בשע' הטלת חרם הויא הודא' שבאותו שעה לא פרע ולא בא השטר ליד' שאם בא לידו לא היה עובר על החרם אלא היה אמר האמת כיון שהאמת הוא זכותו שפרע השטר וקרע' ואין לומ' שמא באות' שעה לא היה בידו ואח"כ פרעו קרעו דלא מסתבר לו' כן דכיון שצוה ראובן להטיל החרם על אבדת שטר ואלא מצ' לו שום עדר' היאך נאמ' שאחר¹⁸ מצאו או כי החזיר לו

15. פ: בזידי דמחזו, ע: בזידי דמחזו. 16. ע, פ: יפה. 17. בבלי ב"ב לא, ע"א.

18. ע, פ: שאח"כ.

ושמעו' פרעו בסתר והחזיר לו שטרו דכיון שיצ' לו שם גנובה על השטר אנן סהדי דשמעו' לא היה נתן דמי אותן השטרו' לראוב' בסתר בינו לבינו אלא בפרסום גדול לפני קהל ועדה כדי שלא יחשדו' כמו שחושדי' אותו עת' בחשד אמת. ועוד דנר' מתו' הטענו' שלא היה זמן רב בין הטלת החרמו' לטענו' שאו' שפרע לראוב' השטר ושהחזירו לו וקרעו ולא היה שהו' ביניה' לפרעו' שטר גדול כזה ע"כ אני אמר אם הוא אמת ששמעו' היה בשע' הטלת החרמו' או שאמרו לו שהטילו החרם ולא אמ' אז אותן טענו' שא' אח"כ שפרע השטר והחזיר לו השטר וקרעו שאינו נאמ' באותן טענו' לטעו' אות' אח"כ מן הטעמי' שכתבתי למעלה ועוד רוא' אני כמ' וכמ' שאלו' ששאלו הדייני' את ר' ישר' בדין זה שהיה ראוי ששיב... זהו¹⁹ לא השיב ואף כשהשיב השיב ברמאו' ואם היה בא לפני בדין זה שהיה ראוי ששיב היתי מחיי' מיד את שמעו' כמו שכתבתי למעלה. ע"כ נ"ל מכל אלו הצדדי' והטעמי' והראי' שכתבתי ששמעו' חייב לפרוע לראוב' כל מה שכתו' בפנקס ששמעו' והעד חתומי' עליו עד שיברר בבירור שירא' לדייני' בירור אמתי שפרע והנר' בעני כתבתי [בעשור האמצעי של סימן שבת שמני' ליציר'²⁰ אשר בה"ר יחיא' זצ"ל.

כ"י מילנו-אמברוויני סימן רצ"א

הקטע הבא נמצא בכ"מ, סימן רצ"א, עמוד 129, וכן בכ"פ סימן שכ 2. סימן רצ בכ"מ זהה ג"כ לסימן שכ 1 בכ"פ = כלל יא, סימן י. הקטע הבא שייך לפי הרצף לאותו שואל שמופיע בסימן הקודם בשני כתבי היד, הלא הוא "ר' נתן ש"צ" אשר שמו מופיע גם בכ"מ וגם בדפוס. השם אינו מופיע בכ"פ, וזו דרכו של סופר כ"י זה להשמיט את הפרטים המזהים. "וההקדש המפקיע מיד שעבוד היינו קדוש' הגוף למזבח אבל קדוש' דמי' לבדק הבית לא אכן כולן אסור²¹ שנאסר לכל ואין לו התרה כגו' איצטלי' דמילת' דפירסו'²² אמיתנו' ביכמו' בפר' אלמנו' (יבמות סו, ע"ב) וכן קונמות²³ מפקיעי' מידי שעבוד."

כ"י פריס Heb 421/1 סימן תפ 1

להלן קטע בכ"פ שמכיל שאלה מפורטת על סכסוך בין שני שכנים בנושא הגישה לדירותיהם. התשובה לא נמצאת בכ"פ. התשובה המקוצרת המקבילה בכ"מ מתיחסת ג"כ רק לשאלה. וזו שוב הוכחה לתלותן המוחלטת של שני כתבי היד אחד בשני. לתשובה הזאת יש מקבילה מקוצרת בכ"י מילנו סימן תמ"ו. וזה לשונה: ראוּבן ושמעו' יש להם חצר אחת בשותפו' וכו'.

19. ע, פ: ששיב על כל אחד ואחד והוא לא השיב.

20. פ: ליתא. כן דרכו של סופר כ"פ להשמיט פרטים הסטוריים. ע: בעשור האמצעי של סיון שנת פ' ליצירה.

21. פ: וכן כל איסור. 22. פ: דפרסא. 23. פ: קונמות

ראוב' ושמעו' יש להם חצר אחת בשותפו' וכל אח' מה' מכיר חלקו בבתי החצר בתי ראוב' הם לצד מזרח החצר ובתי (ראוב') [שמעון] לצד מערכו ונכנס' שניה' לבתיהם דרך החצר והחצר יוצאת לר"ה ותחת החצר והבתי' הנז' יש שני בתים האח' לראוב' תחת ביתו לצד מזרח והאח' תחת ביתו של שמעו' לצד מערב ויש סולם אחד שיורד מהחצר לבית של שמעו' שיש לו למטה לצד מערב ויש פתח אחד בכותל המפסיק בין ביתו של ראוב' לביתו של שמעו' באות' הבתים שהן תחת החצר והבתי' שבה ודלת הפתח ההו' פותחת ונועלת מצד ביתו של ראוב' והפותחת והמנעול ג"כ לצד ביתו של ראוב' ולצד ביתו של שמעו' אין שם לא מנעול ולא פותח' ואותו הבית של ראוב' שהוא למטה יש לו פתח יוצא לר"ה אח' שהוא למטה בצד אלו הבתי' שלמטה והבית התחתון של שמעו' אין לו דרך אחר כ"א הסולם שבחצר וראוב' טוען שלפעמי' נכנס לביתו שלמטה דרך ר"ה התחתון ועולה משם לביתו העליון שבחצר דרך הפת' שבין שניה' לביתו של שמעו' ומביתו של שמעו' לסולם ומהסולם לחצר ומהחצר לביתו העליון שהו' בחצר וג"כ שהו' נכנס דרך ר"ה העליון שבצד החצר לחצר ויורד מהחצר דרך הסולם לביתו של שמעו' ומביתו של שמעו' נכנס לביתו דרך הפתח שבין שניה' הפתוח והנועל לצד ראוב' ועתה תובע שמעו' לראוב' שלא יכנס דרך ביתו וכי יש לו דרך אחרת לצד ר"ה שלמטה ושיסתום הפתח שביניה' כדי שלא יכנס ולא יצא דרך שם לביתו לעלות לחצר דרך הסולם ואם אתה אומ' שקנית דרך בביתו תראה שטר או סתום הפתח וראוב' טוען כך ירשתי מורישי והנה חזיתו מוכחת עליו שהדלת מהפתח פותחת ונועלת מצד בתי ולצד ביתך אין שם חזית והפותחת והמנעול ברשותי ולא ברשותך ועוד הראה ראוב' עדי חזק' שמעידי' שהי' נכנס מורישו של ראוב' לבית שלמטה דרך החצר לסולם ומהסולם לביתו של שמעו' ומביתו של שמעו' הי' נכנס לביתו שלמטה דרך הפתח ההוא וגם שהי' יוצא מהבית שלמטה דרך הפתח ההוא לביתו ומביתו של שמעו' לסולם ומהסולם לחצר ומהחצר לביתו שלמעלה שהוא בחצר.

להלן שני סימנים קצרים בכ"י ירושלים שלא פורסמו ע"י אורכב:

כ"י ירושלים ח"א סימן קסא

עוד ילמדני אדוני אבי מארי תקנה שעושיך הקהל על בני עירו. דבר פשוט הוא היוצא מן העיר ואין לו עסק עוד עם בני העיר ואינו נושא עול עמהם ואין דעתו לחזור שכבר נפטר מאותה תקנה אם לא שפירשו בפ"י שתהא נוהגת אף על יוצא מן העיר.

כ"י ירושלים ח"ב סימן רל"ב

חתם סופר ועד פוסל ר"י ז"ל בעל התוספות. ותמצא בספר התרומות דבריו מבוארין היטב וכן היו מורין רבותי ז"ל.